

5. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості і соціальне середовище // Теоретико-методологічні проблеми дітей та учнівської молоді: [зб. наук. пр.]. – К., 2006 – Вип. 9. – Кн. 2. – С. 23-29.
6. Мудрик А. В. Социализация и “смутное время”. – М. : Знание, 1991. – 80 с.
7. Новый энциклопедический словарь / гл. ред. А. П. Горкин. – М. : Большая Рос. Энцикл., 2001. – 1456 с.
8. Смелзер Н. Социология / пер. с англ. – М. : Феникс, 1998. – 688 с.

Загарницкая И. И. Социализация ребенка: сущность, факторы, технологи.

В статье анализируется содержание и особенности социализации ребенка, сделана попытка классифицировать технологии данного процесса с учетом взаимодействия факторов, которые определяют в настоящее время тенденции его устремления. Обосновывается необходимость создания междисциплинарной концепции социализации современного ребенка, основанной на осмыслении новой траектории развития ее личности в существующих социокультурных реалиях.

Ключевые слова: социализация ребенка, факторы и технологии социализации, детство.

Zagarnitska I. I. Socialization of the child: the essence, the factors, technologists.

Maintenance and features of socialization of child are analysed in the article, given it a shoot to classify technologies of this process taking into account co-operation of factors that determine the tendencies of his aspiration presently. The necessity of creation of interdisciplinary conception of socialization of modern child is grounded, to the new trajectory of development of her personality based on a comprehension in existent sociocultural realities.

Keywords: socialization of child, factors and technologies of socialization, childhood.

Уваркіна О. В.

**СИСТЕМОТВОРЧИЙ АСПЕКТ
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті аналізуються основні виміри української освіти, її національний характер та системоутворюючий стрижень.

Ключові поняття: освіта, людина, культура, середовище, національна освіта, система освіти.

В сучасному глобальному світі, в якому потенціал та сила суб'єктів соціокультурного і цивілізаційного розвитку визначаються здатністю до інформаційного функціонування і компетентнісного розвитку, освіта як середовище творчості знання, технологій, компетентностей та комунікативних можливостей набуває системотворчого характеру. Саме в освітньому середовищі відбувається випереджальне визначення та створення ключових аксіологічних орієнтирів та пріоритетів подальшого розвитку глобальної світової спільноти, створюється потенціал соціальних перетворень, що визначатимуть у подальшому особливості цивілізаційного прогресу.

Враховуючи такі особливості сучасного освітнього простору, можна говорити про зростання його інтернаціоналізації та глобалізації, а також про вироблення спільних для всіх країн критеріїв якості та конкурентоспроможності національних систем освіти. Водночас, сучасні освітяни в усьому світі, прагнучи до якнайтіснішої співпраці на міжнародному і глобальному рівні, наголошують на необхідності збереження національних специфічних властивостей освітніх систем різних країн, що є незаперечним та невід'ємним чинником їх внутрішнього саморозвитку. У зв'язку з цим, сьогодні значної актуальності набуває теоретичне дослідження фундаментальних характеристик, що формують специфічні властивості української національної системи освіти, перетворюючи її на унікальний та конкурентоспроможний суб'єкт світового освітнього простору. Враховуючи це, зупинимося детальніше на концептуально-теоретичному визначенні основних параметрів української національної освіти як системи, це ставимо й за мету.

Кожне суспільство, будучи складною, різнорівневою, ієрархізованою системою, має в своїй основі визначальні, системоформуючі підсистеми, однією з яких на сучасному етапі є освітня система. Саме специфіка освітніх практик та функціонування багато в чому визначає в сучасному суспільстві загальні характеристики його системного формування та розвитку. "Освіта як компонент складної соціальної системи суспільства виступає специфічною соціальною практикою. Кожне покоління має певне ставлення до загальної системи цінностей, виділяючи частину їх як пріоритетні, інші ж визнаючи другорядними. Вибір на користь тих чи інших цінностей зумовлюється на кожному етапі соціального розвитку багатьма важливими чинниками, серед яких чи не найголовніше місце посідають освітні механізми. Освіта – це спеціально організований процес засвоєння соціального досвіду і формування на цій основі

індивідуального досвіду учнів і студентів із вирішення пізнавальних та особистісних проблем, орієнтований на розвиток особистості, збагачення індивідуального досвіду і розкриття її творчих можливостей” [3, 178]. Таким чином, перетворюючи кожну людину на системотворчий елемент суспільства, освітня система виконує інтегруючу, національно-формуючу функцію, що дає змогу національному соціуму відчувати і розвивати свою культурну, інтелектуальну, духовну специфіку, входити в глобальне цивілізаційне середовище як повноцінному суб’єкту соціокультурної активності.

Розглядаючи українську національну освіту в системотворчому соціоформуючому аспекті, необхідно насамперед проаналізувати її витоки та історичну генезу, що надасть нам можливість з теоретичного погляду визначити в подальшому ті аксіологічні основи, на яких ґрунтуються характерні особливості сучасної української національної системи освіти. При цьому ми будемо робити наголос на європейському характері ключових генотипових властивостей історичного розвитку української національної системи освіти, яка, починаючи з часів утворення в середині минулого тисячоліття братських шкіл, чітко визначила свою змістовно-ціннісну орієнтацію на прийняття навчальних та дослідницьких орієнтирів тогочасної європейської системи навчальних закладів. “Поняття “братські школи” позначає навчальні заклади, які були організовані братствами – культурно-релігійними об’єднаннями православного міського населення. До братств входили ремісники, купці, подекуди дрібне та середнє духівництво та шляхта, учителі, письменники, книговидавці, вчені, митці. Найстаріше в Україні братство – Львівське – було організоване 1439 р.; на рубежі XVI–XVII ст. на території Правобережної та Західної України налічувалося вже близько 30 братств” [7, 11]. Таким чином, витоки української національної системи освіти знаходимо саме в соціально-громадській активності міського населення, що свідчить про глибинне прагнення українського народу до духовно-культурної та інтелектуальної самоорганізації. В подальшому така генетична особливість первинного формування української національної освіти проявиться в таких її властивостях, як народність, єдність освіти, культури і мови тощо.

Окрім того, з самого зародження національної освітньої традиції вона набувала особливостей університетського життя тогочасної Європи, активно включалася в європейський рух, в рамках якого формувалися та посилювалися духовні, теологічні, дослідницько-інтелектуальні та педагогічні потенції континентального соціуму. “Університетська спрямованість братських шкіл кінця XVI – першої

половини XVII ст. забезпечила поширення принципів вищої освіти в Україні в наступні століття. Престиж кожної школи, науковий рівень навчання в ній перш за все забезпечують викладачі. Важлива заслуга К. Острозького полягала в тому, що він зумів зібрати під одним дахом видатних педагогів, усебічно освічених людей з різних куточків Європи. В Острозькій академії знаходили притулок багато волелюбних вигнанців, сміливих мислителів, які зазнавали переслідувань у себе на батьківщині. Зокрема, до Острога переїхав польський математик і філософ, професор Краківського університету Ян Лятос, якого церковники вигнали з Польщі за вільнодумство. У складі педагогів були представники всіх галузей тодішньої науки – медицини, астрології, філософії, богослов'я, проповідництва, математики” [1, 18]. Як засвідчує І. Мицько, “запрошених фахівців в Острозі було більше, ніж у будь-якому навчальному закладі православного спрямування в Європі XVI –XVIII ст.” [2, 155]. Таким чином, необхідно відзначити, що в основі зародження української національної системи освіти, біля витоків її генези лежали найпрогресивніші здобутки середньовічних та новочасових європейських університетських спільнот, які виробляли духовно-інтелектуальні орієнтири для релігійних, наукових, педагогічних та виховних технологій, що застосовувалися в цій історично-культурній ситуації в різних країнах тогочасної Європи.

Важливою особливістю української освіти періоду її зародження та історичної генези було поєднання організаційно-методологічних традицій європейського штибу зі змістовним наповненням, яке багато в чому збагачувалося національними світоглядно-ціннісними смислами і цінностями, чому значною мірою сприяла поява справжніх українських сподвижників, педагогів, науковців. Інституційно великі науково-педагогічні центри оформилися в Острозі, Києві, а також інших містах, де інституції орієнтувалися на вироблені у великих центрах наукові і педагогічні пріоритети. Так, досвід і традиції Острозької школи, що були розвинуті у братських школах, стали основою створення Київського колегіуму, що пізніше став академією. Діяльність цього навчального закладу заклала підвалини створення шкіл вищого типу, допомогла подальшому поширенню в Україні європейських університетських традицій. Влітку 1631 р. за ініціативи архімандрита Петра Могили у Києві було відкрито новий навчальний заклад – лаврську школу. На цей час тут навчалося, імовірно, близько 100 учнів [7, 115]. Києво-Могилянську колегію, названу так на честь Петра Могили, було створено у 1632 р. шляхом об'єднання Київської братської та лаврської шкіл. Ця подія стала важливим явищем у розвитку української освіти. Згодом, Києво-Могилянська колегія

виступить як розвинений центр вищої освіти України. Ще французький інженер Гійом Левассер де Боплан, який працював в Україні у 30-ті рр. XVII ст., визначав цей навчальний заклад як “університет, або академію”. Проект Гадяцького договору 1657 р., укладеного гетьманом Іваном Виговським з Річчю Посполитою, містив пункт про зрівняння у правах “Київської академії з академією Краківською”; це ж положення передбачала й угода, підписана королем Міхалом Корібутом Вишневецьким та гетьманом Михайлом Ханенком у 1670 р. У 1701 р. Києво-Могилянська колегія одержала царську грамоту Петра I, що офіційно підтверджувала титул та права академії [7, 53-54]. Києво-Могилянська академія користувалася великим впливом у європейському просторі. Випускники академії поступово ставали відомими далеко за межами батьківщини.

Академія була також важливим просвітницьким центром. Вона заснувала колегії у Вінниці, Кременці, Чернігові, Харкові й Переяславі, постійно допомагаючи новоутвореним освітнім осередкам. З 30-х рр. XVII ст. в академії почала здобувати освіту і молодь з Росії, Білорусі, Молдови, Волощини, Болгарії, Сербії, Боснії, Далмації, Чорногорії, Греції. 1736 р. в академії навчалося 127 студентів, у 1737 р. – 122 [7, 148]. Цим контактам з європейськими країнами сприяла спільна православна християнська релігія, подібність історичного розвитку цих країн, що зазнали тривалого іноземного поневолення, а також набутий Києво-Могилянською академією авторитет високорозвиненого центру вищої освіти у східнослов'янських землях [1, 20]. Таким чином, Острозька, Києво-Могилянська та інші науково-культурні центри, що існували на території, яка складає сьогодні нашу країну, поєднували в своїй діяльності виконання багатьох соціально-формуючих функцій, були релігійними, педагогічними, науковими, виховними, культурними провідниками народу і суспільства.

Протягом складної історії українських земель у XVIII – XIX століть університети продовжували залишатися основними центрами соціокультурного самовизначення українського народу, в рамках діяльності яких відбувався духовний, науковий та педагогічний просвітницький процес. Підхід, за яким основними центрами освіти були саме університетські установи, був притаманний і системі освіти в Російській імперії, до якої наприкінці XVIII ст. увійшла більшість українських земель. Головна увага тут приділялася вищій освіті, на яку було покладене завдання підготовки кваліфікованих спеціалістів. Ця обставина стала важливою передумовою утворення у першій половині XIX ст. університетів у Наддніпрянській Україні – Харківського і Київського. Ці класичні університети, створені в Російській імперії,

були привнесеною освітньою новацією порівняно з діяльністю православних колегіумів XVIII ст. На початковому етапі розвитку Харківського університету (засновано у 1805 р. з ініціативи В. Н. Каразіна) значну частину викладачів склали запрошені професори з Німеччини, Франції та інших європейських країн. У зв'язку з цим важливу роль відіграло співробітництво з Харківським колегіумом, який під час створення університету передав туди 20 студентів. Їх знання латинської та інших мов (зокрема, німецької) забезпечувало можливість слухати лекції іноземних професорів, які не знали російської мови [5, 13]. Отже, українське освітянське життя в усі часи перебувало на орбіті європейських університетських цінностей, що дає змогу говорити про генетичну єдність і сучасної вищої освіти України з системою вищої освіти об'єднаної Європи, де Україна залишається невід'ємним і унікальним елементом.

У другій половині XIX ст. університети стають центрами наукової думки і підготовки вчених. Зростає суспільний престиж науки і популярність наукових знань у колах інтелігенції. Створені при університетах педагогічні інститути вперше в історії університетської педагогічної освіти порушили питання про спеціальну підготовку вчителів як в умовах очної форми, так і екстерном. Крім Харківського та Київського університетів, у цей час в українських землях було створено ще один вищий навчальний заклад – Новоросійський університет. Його було засновано з ініціативи М. І. Пирогова в Одесі в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею. З цим навчальним закладом пов'язана діяльність видатних учених: І. І. Мечникова, І. М. Сеченова, О. О. Ковалевського [1, 22]. Таким чином, в межах російської імперської вищої освіти вищі навчальні заклади, розташовані на українських землях відігравали важливу роль як в духовно-культурному плані, так і в методологічно-педагогічному аспекті, а також активно брали участь в забезпеченні педагогічними кадрами всієї тогочасної освітньої системи.

Таким чином, починаючи з діяльності братських шкіл, Острозької та Києво-Могилянської академії, українські навчальні заклади активно використовували кращі набутки європейської освіти у змісті, методиці й організації викладання, водночас зберігаючи власну самобутність, плекаючи духовність та патріотизм учнів, розвиваючи їх національну культурну свідомість. Відкриття університетів у Новий час створило для української молоді нові можливості здобуття знань та їх застосування у житті. Українські університети стали розвиненими центрами освіти та науки, поступово відчинивши свої двері для молоді різних соціальних груп і майнового статусу. Сучасна модернізація університетської освіти України дає змогу продовжувати цей шлях,

поглиблюючи співпрацю з європейською спільнотою і тим самим розбудовуючи єдиний науково-освітній простір [1, 26]. Це дає нам змогу зробити висновок про історичну спадковість та змістовну нерозривність української національної системи освіти, її провідних навчальних закладів з тими духовними та інтелектуальними традиціями, які століттями закладалися в європейських школах та університетах.

Окрім інституціонально-організаційного та методологічного рівнів розвитку національної української освіти протягом декількох століть важливою її складовою, системотворчим та змістовно визначальним чинником були особистості справжніх духовних провідників нації, народних педагогів, самовідданих просвітників, одним з яких, для прикладу, був Григорій Сковорода. “Г. С. Сковорода увійшов в історію розвитку педагогічної думки як видатний оригінальний педагог-демократ і гуманіст, визначний філософ, письменник-просвітитель і поет, народний учитель і наставник” [4, 5]. Важливим у цьому аспекті є те, що здобутки таких видатних педагогів-просвітників та національно зорієнтованих гуманістів, як Г. С. Сковорода. І сьогодні можуть бути використані як системотворчі змістовні основи побудови національної системи освіти. “Соціальна значимість знань і потреба суспільства у якісній підготовці школярів і студентів детермінує постійний пошук нових шляхів удосконалення змістовного, операційного і методичного аспектів навчання в сучасних умовах. Організація процесу навчання на засадах гуманізму з максимально можливим врахуванням особливостей розвитку і рівня знань кожного учня, сприятиме оволодінню ними міцними і свідомими знаннями, вміннями і навичками. Тому виникає реальна потреба у розробленні підходу до навчання на засадах гуманізму. Гуманні педагогічні ідеї, сформульовані Г. С. Сковородою, співзвучні з ідеями організації освіти, що була б особистісно-сприятливою для кожної дитини, забезпечувала їй достатній рівень засвоєння навчальних дисциплін, розумового розвитку та досвіду життєдіяльності” [6, 57]. Таким чином, зародження та розвиток української національної системи освіти відбувалося в досить суперечливих історичних обставинах, більшість провідних навчальних закладів століттями були частинами імперських освітніх систем, але на противагу цьому в них продовжувала формуватись національна ідея при одночасному прийнятті найкращих європейських освітніх змістів і технологій, а також працювали справжні народні просвітники, педагоги, гуманісти, чії ідеї і сьогодні мають велике значення як для національного самовизначення, так і для реформування національної системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Жижко Т. А.* Університетська освіта України як складова європейського університетського простору // *Нова парадигма : журнал наукових праць.* – Випуск 97. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – С. 15-27.
2. *Мицько І. З.* Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576 – 1636). – К. : Вища школа, 1990. – 290 с.
3. *Нестеренко Г.* Роль системи освіти у становленні української політичної нації // *Філософія освіти.* – 2006. – № 2 (4). – С. 177-186.
4. *Попова Л. Д.* Педагогічна спадщина та просвітня діяльність Григорія Сковороди // *Педагогіка та психологія : збірник наукових праць.* – Випуск 6. – Харків : ХДПУ, 1998. – С. 5-7.
5. *Посохова Л. Ю.* Образи Харківського колегіуму та Харківського університету: точки сполучення // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* – 2005. – № 701. – Історія. – Вип. 37. – С. 11-18.
6. *Фадеева Т. О.* Гуманізм педагогічних поглядів Г. С. Сковороди та сучасність // *Педагогіка та психологія : збірник наукових праць.* – Випуск 6. – Харків : ХДПУ, 1998. – С. 54-57.
7. *Хижняк З. І.* Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К. : Видавничий дім “КМ Академія”, 2003. – 184 с.

Уваркина Е. В. Системотворческий аспект украинской национальной образования.

В статье анализируются основные измерения украинского образования, его национальный и системный характер.

Ключевые слова: образование, человек, культура, среда, национальное образование, система образования.

Uvarkina O. V. System of the creative aspect of Ukrainian national education.

In the article analysis of the basic measurements of Ukrainian education and its national and system nature.

Keywords: education, people, culture, environment, national education, education system.